

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКА АКАДЕМІЯ МИСТЕЦТВ

СТАНКЕВИЧ Юрій Михайлович

 УДК 745. 033 (477)

УКРАЇНСЬКЕ ХУДОЖНЄ ПАЛІТУРНИЦТВО
XVI – ПОЧ. XX СТ. У КОНТЕКСТІ
ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОГО ІНТРОЛІГАТОРСТВА

17.00.06 – декоративне і прикладне мистецтво

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата мистецтвознавства

Ш126.8

00762077 (Т)

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у відділі народного мистецтва

Інституту народознавства Національної Академії наук України

Науковий керівник:

448/449

доктор мистецтвознавства, професор, академік АМУ, голова Державної служби контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України.

Федорук Олександр Касіянович

доктор мистецтвознавства, професор

Офіційні опоненти:

Стельмащук Галина Григорівна

Завідувач кафедри історії і теорії мистецтва Львівської академії мистецтв

кандидат мистецтвознавства,

Нога Олександр Павлович старший

науковий співробітник відділу

мистецтвознавства Інституту народознавства

НАН України

Провідна установа:

Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського НАН України

Захист відбудеться "4" листопада 2004 року о "10" годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.103.01. у Львівській академії мистецтв за адресою: 79011, м. Львів-11, вул. Кубійовича, 38.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Львівської академії мистецтв (79011, м. Львів-11, вул. Кубійовича, 38.)

Автореферат розісланий "___" жовтня 2004 року

Вчений секретар
спеціалізованої ради,
кандидат мистецтвознавства

Г.Д. КУСЬКО

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Дослідження та застосування історично-мистецьких цінностей минулого набувають особливої ваги і значення в сучасний період осмислення вченими України своєї культурної спадщини. У цьому плані особливо привабливим є вивчення орнаментально-іконографічної системи українського художнього палітурництва, що в образно художній формі відбиває світоглядні уявлення про сакральне та космологічні параметри традиційної "картини світу". Символічна образність, що виражається через самобутність художньої мови національного мистецтва, набуває рис відмінних від інших художніх систем, навіть в одному виді чи жанрі європейського мистецтва.

Завдяки великій мобільності творів художнього палітурництва, простежується швидке та майже одночасне поширення мистецьких ідей, іконографічного репертуару та стилістики в багатьох країнах і регіонах. Пошуки міжетнічних універсалій та ідіом художнього палітурництва дозволять рельєфніше визначити місце українського декоративного мистецтва в європейській візуально-мистецькій системі.

Вивчення творів українського художнього палітурництва здійснюється вперше. Воно дасть змогу показати інтролігаторство як окремий вид декоративного мистецтва, із своєрідними засобами художньої мови.

Значущість наукової проблеми визначається її теоретичними та практичними складовими. Перша пов'язана з науковою новизною, необхідністю фундаментальних досліджень у галузі декоративного та прикладного мистецтва, зокрема дозволить розширити вивчення книги, як складного мистецького комплексу. Важливість другої впливає із дослідження автентичних музейних зразків шкіряних палітурок (впровадження технологічних удосконалень і нових матеріалів, розвиток орнаментальних композицій, визначення мистецьких особливостей), що істотно розширить уявлення книговидавців, дизайнерів, поліграфістів про інтролігаторську справу, сприятиме практичному відродженню давніх мистецьких традицій.

Зв'язок роботи із науковими програмами. Дисертаційне дослідження розв'язує одну з проблем науково-дослідної теми: "Парадигми універсального та унікального в українському народному мистецтві: порівняльний аспект" (шифр 3.3.4. 10), яка виконується у відділі народного

мистецтва Інституту народознавства НАН України згідно рішення Бюро відділення літератури, мови і мистецтвознавства НАН України (протокол №8 від 14. 10. 2003 року).

Виходячи із проблемної ситуації **мета роботи** полягає в тому, щоб виявити особливості становлення, еволюцію мистецької виразності українського шкіряного палітурництва XVI – поч. XX ст. як історично обумовленої художньо-стильової системи, що виступає в контексті західноєвропейського інтролігаторства.

Мета роботи й обраний аспект дослідження визначають конкретні **завдання:**

- висвітлити історичний розвиток, художню своєрідність та стилістичні парадигми європейського палітурництва XVI– поч. XX ст. на основі збірок музеїв;
- визначити естетичні показники матеріалів, технологічні особливості шкіряного палітурництва та композиційні засоби художньої виразності;
- здійснити типологічний аналіз творів, просторово-часову інтерпретацію систематизованого матеріалу, зокрема еволюцію орнаментальних композицій, взаємовпливи з іншими видами декоративного мистецтва;
- представити основні центри українського інтролігаторства та майстрів;
- розглянути чинники формування стилістики українського шкіряного палітурництва у XVI–XIX ст., виділити основні стилістичні періоди українського шкіряного палітурництва в контексті європейського інтролігаторства;
- упровадити в науковий обіг корпус досі невідомих творів українського шкіряного палітурництва, провести їхню атрибуцію.

Об'єктом дослідження виступає українське шкіряне палітурництво XVI – поч. XX століття. Крім цього звернуто увагу на унікальні твори західноєвропейського інтролігаторства, виконані найвідомішими майстрами світового значення, які за своєю стилістичною і світоглядною позицією мали вирішальний вплив на розвиток художнього палітурництва.

Предмет дослідження становлять процеси генезису та стилістичної еволюції українського художнього палітурництва XVI – поч. XX століття у

контексті загально-європейських стильових періодів і локальних мистецьких традицій інтролігаторства.

Географічні межі дослідження визначені етнічною територією України, де художнє палітурництво розвивалося в центрах переписування книг і книгодрукування. Також у порівняльному аспекті розглядаються інтролігаторські твори визначних центрів європейських країн (Італія, Франція, Англія, Іспанія, Нідерланди, Польща та ін.

Хронологічні рамки. Детальний аналіз художніх явищ та художніх особливостей творів базується на матеріалі XVI – поч. XX ст. який типологічно представляє нову і новітню епохи в періодизації культури Європи. Дослідження генезису палітурництва проводиться з часів Римської імперії.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше в українській мистецтвознавчій науці отримано узагальнюючі й всебічні знання про давній вид декоративного мистецтва – шкіряне палітурництво, що розвивалося на пограниччі двох культур – східної та західної. Вперше розглядається як самостійна галузь творчості. Вперше проаналізовано художні особливості творів і систематизовано їх за стилістичними відмінами, що до певної міри заповнює існуючу прогалину. Простежено вплив технологічних нововведень на розвиток декору в інтролігаторстві. Вводиться в науковий обіг значний фактологічний матеріал, зокрема корпус невідомих пам'яток українського художнього палітурництва XVI–XIX ст. імена майстрів, центри тощо. Здійснено атрибуцію творів, показано тісний контекст з оздобленням європейських шкіряних обкладинок.

Практичне значення. Одержані результати дисертаційного дослідження можуть застосовуватися у наступних випадках:

- 1) у музейництві для наукової ідентифікації та електронної каталогізації творів;
- 2) для дизайнерів у процесі засвоєння традицій давнього шкіряного інтролігаторства на поліграфічних підприємствах, у палітурних цехах тощо;
- 3) для ознайомлення з історією художнього палітурництва, технологічними особливостями, розвитком сюжетно-орнаментальних композицій у мистецько-освітніх закладах;
- 4) можуть служити допоміжним джерелом у наступних дослідженнях порівняльного мистецтвознавства в галузі художніх ремесел;

- 5) можуть використовуватись при підготовці синтезуючих праць з історії українського декоративного мистецтва, навчальних посібників тощо;
- 6) текстовий та ілюстративний матеріал дисертації є основою для трансформації його в монографію про українське інтролігаторство.

Апробація результатів дисертації здійснювалася на засіданні відділу народного мистецтва Інституту народознавства НАН України (протокол №5 від 25 травня 2004 р). Основні принципи, теоретичні положення та результати дослідження доповідалися на наукових конференціях, зокрема, на “Щорічній конференції Університету Вірджинії “(США, Вірджинія, 7-11 липня 2003 р.) у доповіді “Західноєвропейське інтролігаторство XVII – XVIII ст.: стилістичні парадигми”; на науковій міжнародній конференції “Сучасне мистецтво. Соціум-Ідея-Теорія-Практика”. (Київ, 17-18 грудня 2003р.) у доповіді “Стилістична еволюція українського художнього палітурництва XVI – поч. XX ст.”; на “III-й науковій сесії СКІМ” (Львів, 14 квітня 2004р.) у доповіді “Львівське інтролігаторство XVI – початку XX ст.” Автор за темою дисертації опублікував п’ять статей загальним обсягом 2.4. д. а. в яких розкрито основні теоретичні положення та результати дослідження.

Структура роботи визначена характером ствердженої проблеми, метою та завданням. Основний текст (150 сторінок) дисертації складається зі вступу, п’яти розділів, підсумкових висновків, списку використаних джерел (120 найменувань) та чотирьох таблиць. Додатком є альбом з 105 ілюстраціями та анотаціями до них.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено мету, завдання, предмет і об’єкт, географічні та часові параметри, наукову новизну, практичне значення тощо.

У першому розділі “ІСТОРІОГРАФІЯ, МЕТОДИКА ТА ДжЕРЕЛА” здійснено критичний огляд літератури за темою дисертації, викладено основні методи дослідження, показано джерелознавчу базу роботи.

1.1. Перші згадки про інтролігаторство, майстрів і твори є в географічно-статистичному описі Галичини і Лодомерії (1786, 1858), у каталогах виставок у Львові (1877, 1894). Короткі відомості про київське

палітурництво XVII – XVIII ст. містять статті В.Модзолевського (1918), і К.Шероцького (1919). У дослідженнях орнаментациі книги П.Жолтовського (1926) зустрічаються принагідні згадки про шкіряне палітурництво.

Цінну історичну, технологічну, статистичну інформацію з діяльності інтролігаторської майстерні Києво-Печерської Лаври XVII–XVIII ст. висвітлює стаття П. Курінного (1926).

У 1960 – 70-х рр. з'являються публікації про львівське палітурництво В.Сіверського (1966), Е.Ружицького (1973), А. Кос (1975).

Розрізнені факти про українське шкіряне палітурництво XVI–XIX ст. містять узагальнюючі праці, альбоми і каталоги П.Жолтовського (1983), Г.Логвина (1974, 1990), Я.Запаса (1981, 1995), Р.Харабадота і Р.Біганського (1986). Методику опису стародавніх шкіряних оправ запропонувала О.Гальченко (1989). Стисле висвітлення українських оправ періоду бароко дає О. Гусева (1997), а про російські художні обкладинки XV–XIX ст. – С.Клепиков (1959).

Перші короткі відомості про техніки виконання західноєвропейських шкіряних оправ є в книзі В.Матвеева (1889) та в енциклопедичному словнику Брокгауза і Єфрона (1898). На поч. XX ст. Виходять праці Ф.Функе (1982), Е.Кюльв, К.Кіме, Х.Рембо і Е.Суматаєва (1982).

Перші невеликі книжки про західноєвропейське інтролігаторство з'явилися лише у 1880-х рр.: у Франції – М.Міхеля (1881) та Л.Груеля (1887) і в Англії – В.Брасінгтона (1891) та К.Давенпорта (1897, 1899, 1907). Останній висвітлює основні центри, розповідає про визначних майстрів, технологію, стилістику, геральдику тощо.

У кінці XIX–першій третині XX ст. з'явилися узагальнюючі праці з історії художнього палітурництва вчених: С.Прідекса (1893), Г.Горна (1894), М.Дютонна (1926), Е.Гомдшміта (1928). У міжвоєнний період науковий інтерес до інтролігаторства поширився в інші країни Європи та Америки.

У другій половині XX ст. переважно популяризуються раніше набуті знання авторами: А. де Моран (1982), І.Рат-Вер (1987), Л.Владимиров (1988), Ш.Нодье (1989) та ін.

Отже, в розглянутих працях частково висвітлено західноєвропейське художнє палітурництво і немає дослідження, яке б комплексно розкрило українське.

1.2. Методологічною основою є системний, компоративний та семіотичний підхід для визначення явищ і процесів, які мали істотний вплив на формування ідейно-змістових та стилістичних особливостей українського

шкіряного палітурництва. При цьому застосовувалися методи дослідження, що визначають типологічні ознаки творів: порівняльно-історичний, структурно-семіотичний, формально-стилістичний тощо.

У загальнотеоретичному мистецькому аспектах осмислення проблеми, порушеної у дисертації, автор ґрунтується на дослідженнях українських і зарубіжних вчених: М.Біляшівського, П.Жолтовського, П.Курінного, Г.Павлуцького, В.Січинського, Д.Щербаківського, Я.Запаса, Т.Кари-Васильєвої, М.Селівачова, М.Станкевича, О.Федорука, К.Давенпорта, П.Сімоні, Ф.Функе та інших.

Джерельною базою для дослідження послужили твори, які зберігаються в Музеї етнографії та художнього промислу, Львівській науковій бібліотеці ім. В.Стефаника НАНУ, Національній бібліотеці НАНУ України ім. В.Вернадського, Національному музеї у Львові, Центральному державному історичному архіві у Львові, Львівському історичному музеї та інших.

У другому розділі **“ТЕХНОЛОГІЯ, ТИПОЛОГІЯ І ЗАСОБИ ХУДОЖНЬОЇ ВИРАЗНОСТІ”** висвітлюються технологічний і типологічний аспекти та комплекс мистецьких факторів, які визначають образну і декоративну концепцію художнього палітурництва.

У підрозділі **2.1.** Розглянуті естетичні та фізичні характеристики матеріалів, різні види шкіри та їх властивості, способи технологічної обробки і можливостей застосування в палітурництві: шевро, шеврет, замша, пергамент, сап'ян, морокко, тощо.

У підрозділі **2.2.** Технологічні прийоми декорування йдеться про обладнання робочого місця, інструменти, а також традиційні техніки оздоблення. Основні типи інтролігаторських інструментів: ріжучі, колючі, вимірювальні, оздоблювальні та допоміжні. Упродовж кількох століть техніками декорування шкіри були: гравіювання, тиснення, штампування, золочення, фарбування, аплікація та інтарсія. З'ясовується послідовність етапів виконання кожної техніки та отримані при цьому декоративні ефекти.

2.3. Здійснено наукову типологію інтролігаторства за допомогою абстрактних теоретичних зразків-моделей – типів, у яких відображено найважливіші структурні та функціональні характеристики досліджуваних творів. Інтролігаторство має три роди: палітурництво, ужиткові предмети та шкіра для обладнання інтер'єру. Художнє палітурництво складається із двох типологічних груп (книжкові обкладинки, не книжкові оправи). Кожний тип книжкової обкладинки залежить від формату. Найбільша обкладинка

“фоліо” – книга величиною в стандартний аркуш часів середньовіччя (приблизно 60x40). Менші формати ділять щоразу на половину. Найменші книжечки в кілька сантиметрів називають “колібри”. Не книжкові шкіряні оправи – це обкладинки альбомів, щоденників, записників, вітальних папок-адрес.

У підрозділі 2.4. з’ясовано, що на твори інтролігаторства поширюються головні закономірності (закон традиції, цілісності, тектоніки), які регулюють процеси формування та закріплення найцінніших творчих здобутків. Для досягнення цілісності застосовують групування елементів, об’єднання мотивів орнаменту навколо конструктивної ідеї. Тектоніка орнаментики палітурництва підпорядковується мікро- і макроструктурі, а також закритій, рідше відкритій структурам. Закони масштабності, пропорційності і контрасту забезпечують гармонійне поєднання співвідношень частин твору палітурництва в єдине ціле. Важливе значення для художньої виразності книжкових оправ мають семантичні засоби у вигляді символу, знаку, емблеми, атрибуту і гербу.

У третьому розділі **“ІСТОРИКО-СТИЛІСТИЧНІ ПАРАДИГМИ ШКІРЯНОГО ПАЛІТУРНИЦТВА”** розглянуто основні історичні процеси розвитку палітурництва Стародавнього Риму, Візантії, країн середньовічної Європи (Італія, Франція, Німеччина, Англія, Нідерланди). Проаналізовані основні стилістичні відміни художнього палітурництва періоду готики, ренесансу, бароко, рококо, класицизму. Окремо виділені стилістичні парадигми шкіряних палітурок XVI-XIX ст., що дає змогу класифікувати та атрибутувати твори шкіряного палітурництва.

3.1. Висвітлюються особливості палітурництва від найдавніших часів до XVI століття. Винайдення пергаменту посприяло швидкому витісненню папірусних сувоїв та появи прямокутного книжкового блоку, а відтак і шкіряних оправ. Найдавнішими матеріалами для оправи було дерево, шкіра, слонова кістка, тканина, пізніше металеві накладні пластини, картон тощо. У IX-X ст. великих успіхів в оздобленні палітурок досягли візантійські майстри-ювеліри. У період середньовіччя над створенням книги працювало об’єднання майстрів, які ділились на каліграфів, мініатюристів, рубрикаторів, ілюмінаторів та інтролігаторів. Важливими центрами по виготовленню шкіряних оправ були монастирі розташовані у північній Італії, північній Франції та південно-західній Німеччині.

У період готики в Західній Європі поширюється техніка декорування шкіри – гравіювання. З’являються складні фігурні зображення у поєднанні із

елементами архітектури, гербами рослинними мотивами і готичним шрифтом. Характерною рисою готичних шкіряних оправ є оздоблення металевими частинами.

У палітурному ремеслі XIV ст. найважливіший винахід було зроблено в Нідерландах. Інтролігатори почали застосовувати орнаментальну пластину-штамп, яка повністю заповнювала поверхню палітурки. У середині XV ст. винайдений інтролігаторський ролик для нанесення декору у вигляді фризу (кайми). Нововведенням епохи Відродження стало запровадження техніки ручного золототиснення шкіряних оправ, яка була перейнята із країн Сходу. Європейські майстри-інтролігатори також перейняли зі Сходу стилістику оформлення палітурок, серед них – *арабески* і *морески*. У XVI ст., в Європі з'являються нові стильові напрями оформлення книг – “*семе*”, “*килимовий*” та “*камеї*”.

3.2. Розглядаються стилістичні особливості палітурництва XVII – XVIII століть. Оправи книг XVII ст. за способом декорування і орнаментальними композиціями були витримані в стилі барокко. Продовжує домінувати французька школа інтролігаторства. Нововведенням XVII століття у палітурному мистецтві було оздоблення оправ у стилістиці – “*левантель*” – віяло.

Переважаюча на початку XVII ст. “*фанфарна*” стилістика витіснена новим пунктирним стилевим напрямком “*пуантель*” або “*крапковий*” з другої пол. XVII століття. Винахідником “*крапкової*” стилістики вважається відомий французький оправник Ле Гаскон.

У XVIII ст. у Франції основним видом декорування оправ стає стилістика мережива – “*дентель*”. Широкого застосування в Англії у XVIII ст. набула нова стилістика “*котедж*”, яка за композиційною схемою нагадує форми дахів і фронтонів (погляд зверху).

3.3. Занепад шкіряних оправ у XIX – на поч. XX ст., спричинився широким розвитком видавничої справи, зокрема, механізації окремих процесів палітурництва та запровадження колінкору в асортименти палітурних матеріалів.

З'ясовано, що в період класицизму продовжують застосовуватись давні технологічні прийоми. Приблизно з 1830 р. використовуються елементи попередніх стилістичних напрямків. На мистецтво палітурництва першої пол. XIX ст. вплинула стилістика романтизму. У цей період актуальними є орнаменти готичних архітектурних мотивів названі

“соборний” (“ а ля катедраль”). Провідним майстром цієї стилістики був француз Коцеф Тувенен (1790-1834).

У європейському інтролігаторстві помітні зміни в період поширення функціоналізму (1920-х рр.). Виходячи із функції предмету, його оформляли просто і раціонально, що було продиктовано концепцією цього стилю.

У четвертому розділі “ХУДОЖНЄ ПАЛІТУРНИЦТВО УКРАЇНИ XVI–XX СТ.: ОСНОВНІ ЦЕНТРИ, МАЙСТРИ” висвітлюються історичні етапи розвитку інтролігаторства у Києві, Львові та інших центрах.

4.1. Художнє палітурництво прийшло в Україну з Візантії, передовсім до Києва, приблизно в XI ст. як складова ремесел виготовлення рукописних книг. Візантійська традиція художнього палітурництва була успішно засвоєна й поступово еволюціонувала під місцевими і західноєвропейськими впливами. Оздоблення шкіряних оправ тисненням запроваджується в Україні з XV століття. Обкладинки для рукописних книг з найпростішим декором, напевно, виготовляли в Києво-Печерській Лаврі, про що можна стверджувати на основі оправ XV–XVI ст. київського походження.

1616р. в Лаврі засновано друкарню, а тому обсяги інтролігаторської роботи зростають. Перша згадка про лаврську палітурну майстерню датується 1754 роком. Робота лаврських палітурників користувалася визнанням не тільки в Києві, але й у Петербурзі. Великі замовлення на подарункові книги “Воскресні канонники” надходили з царського двору протягом багатьох років. На підставі архівних матеріалів визначено асортимент, найпопулярніші типи обкладинок лаврської палітурні, з’ясовано факт згасання виробництва в останню чверть XVIII століття.

4.2. Розглядається львівське інтролігаторство XV–поч. XX ст. Згадані імена перших палітурників Львова: Івана Пфєффера (1483) та Михайла Дропана (1486). Встановлено, що львівські твори інтролігаторства XVI ст. стилістично відрізняються від німецьких. Вони більше успадкували з візантійської та італійської мистецької традиції. Із італійських запозичень періоду Відродження найхарактернішою є стилістика “камеї”, яка виконана одним штампом і представляє іконографію Розп’яття з Пристоячими.

Серед палітурників, які працювали у Львові у другій пол. XVI ст., відомими були Іван Друкаревич (син друкаря І.Федорова), Сигизмунд Бальцер, Гюбнер, у першій пол. XVII ст. найавторитетнішим львівським палітурником був Войтек Малескович.

Стилістика львівських оправ XVII ст. не відзначається новизною. Удосконалюються та чергуються вже відомі схеми: поділ геометричних

полів на менші фігури, доповнення квітковими мотивами, застосування золототиснення. З XVIII ст. дійшло найменше інформації про львівських майстрів. В інтролігаторстві на зміну бароко приходять рококо: поширюються сітчасті структури та мотиви у вигляді рокайлів.

На виставці у Львові 1877 р. представлені твори майстрів: Л.Вербицького, О.Гетриця, Ф.Старицького, К.Яскевича, В.Кучабинського. У львівському інтролігаторстві XIX ст. не застосовувалися європейські стилістичні напрями “котежд” і “соборний”. Лише художні засади модерну спричинилися до появи творів, які можна віднести до конструктивізму та фольклоризму.

4.3. Інші центри. Значними осередками виготовлення книг, а відтак і палітурництва, були монастирі: Городищенський (XII ст.), Жидиченський (1227), Бишнівський (1241), Богородичний (XIII), Верхатський (XIII ст.), Полонинський (XIII ст.), Грушівський (XIV ст.) і Путенський (XIV ст.). З кінця XVI ст. поширюються центри шкіряного палітурництва внаслідок запровадження книгодрукування в Острозі (1578–1612), Стратині (1604–1605), Крилосі (1606), Почаєві (1618), Луцьку (1625–1628), Новгород-Сіверську (1674–1679), Чернігові (1646, 1679–1685) та інших. Інтролігаторство розповсюджуються в Україні завдяки розширенню книжкової торгівлі. Палітурники працювали навіть у тих містечках де не було друкарень. У другій пол. XIX ст. палітурні діяли в Дрогобичі, Тернополі, Станіславі, Коломиї, Чорткові та ін. містах Галичини.

У підрозділі 4.4. з'ясовується сучасний стан дизайнерської практики в інтролігаторстві. В першій трет. XX ст. художнє палітурництво в Україні остаточно занепадає. Увага до виготовлення шкіряних оправ відновлюється в 1970-х рр. у Косівському технікумі народних художніх промислів. 1993 р. відкрита майстерня дизайну книги та інтролігаторства в Національній академії образотворчого мистецтва і архітектури.

У п'ятому розділі **“СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОГО ПАЛІТУРНИЦТВА”** досліджуються орнаментальні мотиви, іконографія, композиційні схеми декору та стилістичні відміни творів.

5.1. Встановлено, що геометричні орнаментальні мотиви виступають у вигляді прямих, ламаних, скісних і хвилястих ліній. Смужки різної ширини служать доповненням до обрамляючих композицій. Іноді зустрічаються геометричні фігури: коло, ромб, трикутник тощо.

Рослинні орнаментальні елементи набули поширення в добу Ренесансу (гілки, листочки, пуп'янки, квіти і плоди), складають грандіозне різноманіття форм і декоративних структур. Орнаментика палітурництва майже не була іконографічно однорідною, найчастіше виступала у синтезі рослинних і зооморфних мотивів, символів, гербів, фігур істот, сюжетних сцен та архітектури.

На середниках книг переважає усталена іконографія Богородиці Одигірії, сцена Розп'яття з Присяжними, Антоній і Феодосій, Непорочне Зачаття, Христос Великий археєрей, Христос у чаші, Зіслання, Воскресіння, Успіння, святі Микола та Варвара.

Чотирьох євангелістів традиційно розташовували в наріжниках книги, іноді їх замінювала плетінка з головкою ангела, херувим або квітка.

До рідкісних символічних мотивів віднесено зображення на прямокутному середнику Христос у чаші, що є своєрідним розкриттям євхаристійної теми. Існують багаті аналогії цієї теми в іконопису XVIII ст., як результатом алегоричного висловлювання.

5.2. Специфічність творів українського палітурництва залежить від різновидів структури та застосування відповідної стилістики. Визначено дев'ять типів оздоб книг XVI – XVIII ст., від найпростішої рамки до синтезованої з багатьох елементів – рамок, наріжників, середників і медальйонів. Розглядаються стилістичні зміни, що настали в українському інтролігаторстві доби Ренесансу. Вони відзначаються стильовою стабільністю, консервацією і модернізацією декору. Ознаки бароко з його помпезною величністю стають помітні в останню чверть XVII ст. (запровадження картушів, волот, розет, поліхромія тощо). З'ясовано, що стильові тенденції рококо і класицизму в українському палітурництві виявились слабо. Орнаментальні мотиви різних історичних періодів і матеріалів поєднуються у шкіряних оправах стильової еkleктики в другій пол. XIX століття.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження літературних джерел і творів шкіряних оправ, приходимо до комплексного висвітлення українського художнього палітурництва як мистецького феномену в контексті європейського інтролігаторства. При цьому отримані наступні результати:

1. Інтролігаторство є своєрідним видом українського декоративно-ужиткового мистецтва, передовсім художнього оформлення книги, що

виникло в XI ст. під впливом східних традицій і набуло подальшого розвитку в руслі загальноєвропейських мистецьких стилів.

2. Книги західноєвропейських країн другої половини XII-XIV ст., оправлені шкіряними обкладинками, прикрашені техніками безколірного, "блінтового" тиснення. Під впливом античних традицій, появляються орнаментальні композиції зі зображеннями в медальйонах так звані обкладинки з "камеями". У XIV ст. запроваджується техніка гравірування, яка сприяла чіткості й акуратності виконання орнаментальних творів інтролігаторства.

3. У XV ст. внаслідок винаходу книгодрукування, книги стають доступнішими для широких заможних верств, інтенсивніше розвивається інтролігаторство. Засновуються майстерні й цехи, формуються школи, виникають нові стилістичні напрями. Майстри-інтролігатори виготовляють ужиткові предмети для королівських родин, придворної знаті та буржуазії. В оправах книжок особливої популярності набувають зображення монограм, геральдичних символів і емблем.

4. Встановлено, що в XVI-XVII ст. інтролігаторство найбільшого розвитку набуло в Італії, Франції, Голландії, Англії і звідти розповсюдилося в інші країни Європи. Значним внеском у технологію цієї галузі стало застосування картону замість дерев'яних кришок, що зменшило вагу книжок і дало можливість виготовляти книжки менших та дуже малих форматів – "колібри".

5. У другій пол. XVI-XVII ст. у Франції виникає багато стилістичних напрямів стилю бароко в декоруванні оправ, зокрема "семе", "фанфарний", "левантіль", "пуантіль" і "килимовий". Проявляється захоплення стилістичними засобами мистецтва античності і Сходу, що найкраще виражено в композиціях на зразок "гротески", "мавреси" і "арабески". Найвідомішими майстрами стають Жак Дером, Нікола Деніс, Ле Гаскон.

6. У XVIII ст. стиль бароко замінює рококо. В інтролігаторстві перевагу надають асиметричним композиціям із застосуванням рокайлів і сітчатого орнаменту. Найпоширенішими рішеннями стають мережива, виконані інтролігаторським роликом. Центр оправи залишається не заповненим або акцентується монограмою і гербом. Панівну роль здобуває англійське інтролігаторство із визначним майстром Роджером Пейном. Із кінця XVIII ст. європейське інтролігаторство починає занепадати.

7. У період класицизму популярним стає стилістичний напрям "катедраль", запропонований англійськими майстрами. Композиційні

рішення спрощуються, а орнаментика стає скупішою. З 1830-х рр. починають застосовуватися елементи й прийоми стилів попередніх епох, твори набувають еkleктичності.

8. Вперше встановлено, що українське художнє палітурництво хоч і розвивалося під впливом західноєвропейського, однак зуміло виробити власні локальні стилістичні риси. В Україні, передовсім, опрацювали церковні книги в яких застосовувалися клейма із зображенням святих, надавалася перевага візантійській орнаментіці рослинного характеру.

Найдавніші українські книжкові оправи розрізняють за формою, розмірами, матеріалами та технологією – обкладинки зі шкіри або тканини, оклади золотарські та коробки обтягнуті шкірою для зберігання книг.

9. Обкладинки рукописних книг, оздоблені тисненням, з'явилися в Україні з XV століття. Із запровадженням у книжкове виробництво паперу і картону, книга вдосконалюється і прикрашається із виїмковою ретельністю. Зустрічається щораз більше різноманітних складних візерунків: фігурні сценки, рослинна орнаментика, герби, написи тощо. Ренесансна рослинна орнаментика на шкіряних оправах львівських майстрів була одним із перших ознак нового стилю в Україні. Розквіт українського інтролігаторства припадає на XVI–XVII ст. Найбільші осередки діють у Львові, Києві та Чернігові.

10. У другій пол. XVIII ст. у палітурні Києво-Печерської Лаври налічувалося близько 30 осіб, обсяг випуску оправлених книжок сягав понад три тисячі в рік. Твори лаврських палітурників із характерною фігуративною іконографією ширилися і на території Росії.

11. Мистецтво оправлення книг у XVII–XVIII ст. на українських землях розвивалося в спільному європейському руслі інтролігаторства, підлягаючи впливам художніх стилів – Ренесансу, барокко, класицизму, тощо.

Створено унікальні композиції шкіряних палітурок, які суттєво відрізнялись від західно-європейських. Їх основні принципи ґрунтуються на національній мистецькій традиції. З кінця XVIII ст. настає період занепаду інтролігаторства, що триває до початку XX століття.

12. Інтерес до виготовлення шкіряних оправ в Україні відновлюється лише в другій пол. XX ст. у майстернях художніх навчальних закладів.

Досліджений і вперше введений у науковий обіг фактологічний матеріал дозволяє ствердити про можливість застосування спадщини інтролігаторства в мистецько-освітніх закладах, у художньому процесі.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Станкевич Ю. Інтролігаторство – вид декоративно-прикладного мистецтва // Народознавчі Зошити. – 1998. – С.706-710.
2. Станкевич Ю. До історії західноєвропейського інтролігаторства // Мистецтвознавство '2000. – Львів: СКІМ, 2001. – С.149-160.
3. Станкевич Ю. Технологія художнього шкіряного палітурництва // Мистецтвознавство '02. – Львів: СКІМ, 2003. – С.151-162.
4. Станкевич Ю. Стилістичні особливості українського шкіряного палітурництва XVI – поч. XX століття // Мистецтвознавство '03. – Львів: СКІМ, 2004. – С. 141-150.
5. Stankevych Y. Bookbinding of West Europe in XVII – XVII c.: stylistic paradigms // Annual collection of the bookbinding arts. – Charlottesville: University of Virginia, 2004. – P.206-211.

Станкевич Ю.М. Українське художнє палітурництво XVI – поч. XX ст. у контексті західноєвропейського інтролігаторства. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 17. 00. 06. – декоративне і прикладне мистецтво. – Львівська академія мистецтв, Львів, 2004.

У дисертації досліджено українське художнє палітурництво як своєрідний вид декоративного мистецтва. Висвітлені історичні етапи розвитку західноєвропейського та українського інтролігаторства, визначено стилістичні особливості творів. Розроблена типологія. Розкрита специфіка технології та комплекс мистецьких факторів, які визначають образну концепцію шкіряного палітурництва. Розглядаються основні центри і провідні майстри. Проаналізовані орнаментальні мотиви, іконографія, структура і стилістика декору.

Ключові слова: інтролігаторство, палітурництво, типологія, стилістика, декор, орнамент, іконографія, художні особливості.

Станкевич Ю.М. Украинское художественное переплетное дело XVI – нач. XX в. в контексте западноевропейского интролигаторства. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения по специальности 17. 00. 06. – декоративное и прикладное искусство. – Львовская академия искусств, Львов, 2004.

В диссертации исследовано украинское художественное переплетное дело как своеобразный вид декоративного искусства. Освещены исторические этапы развития западноевропейского и украинского интролигаторства, определены стилистические особенности произведений. Разработана типология. Розкрыто специфика технологии и комплекс художественных факторов, определяющих образную концепцию кожаного переплетного дела. Рассмотрены основные центры и ведущие мастера. Проанализированы орнаментальные мотивы, иконография, структура и стилистика декора.

Ключевые слова: интролигаторство, переплетное дело, типология, стилистика, декор, орнамент, иконография, художественные особенности.

Yuriy Stankevych. Ukrainian Artistic Bookbinding in XVI – beginning of XX cc. in the context of Book's Art of Western Europe. – Manuscript.

The dissertation presented for receiving scientific degree Candidate of Fine Art Science (equivalent of PhD) by the speciality 17. 00. 06 – Decorative and Applied Art. – Lviv Academy of Art, Lviv, 2004.

In this dissertation investigated Ukrainian artistic bookbinding as an original kind of decorative art.

For the first time is established that Ukrainian artistic bookbinding even if was developed under the influence of West European bookbinding, nevertheless was able to develop own local stylistic patterns. First of all, masters bound books in Ukraine for churches with special stamps decoration of Saint Persons portraits. In compositions of binding dominated Byzantine ornamentation of plant nature.

The most ancient Ukrainian bindings differ in form, material and technology – book covers wrapped in leather, fabric, decorated with metal plates and boxes covered with leather for keeping books.

Covers of manuscripts, decorated by blind tooling, appeared in Ukraine in XV century. After application of paper and cardboard producing book has been improved and decorated with special grace. Many new different complicated ornaments were applied: figured scenes, plant's ornamentation, coat of arms and inscriptions. The flourish of Ukrainian bookbinding was in XVI—XVII cc. The main binding centers were located in Lviv, Kyiv and Chernigiv.

Unique design decorations of leather covers have been developed in Ukraine. They differ from West European because the main principle of creation based on the national artistic tradition. Binding from Lviv differ from German and Polish binding. However, Ukrainian binding inherited some elements from Byzantine and Italian tradition. The renaissance ornamentation on Lviv covers was one of the first pointers of new style in Ukraine. Decline of bookbinding started from the end of XVIII and continued until the beginning of XX cc. Restitution of leather binding in Ukraine started only in 1970th.

The returning to leather binding producing started only in 1970th firstly in Kosiv Collage of Decorative and Applied Art and then in the workshop of design and bookbinding at the National Academy of Fine Art and Architecture in Kyiv in 1993.

For the first time, investigated and involved, material in to scientific circulation gives conformation about resources for applying of bookbinding in art schools and in artistic process.

Key words: bookbinding, intrologator, typology, stylistic, decor, ornament, iconography, artistic peculiarities.

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

451502

Ав 64.018
Мист.
Ав 64.018

Підписано до друку 30.09.2004р.
Папір друк.№1. Спосіб друку – офсет.
Формат 60х90/16. Умовн. друк. аркушів 0,9
Тираж 100 прим.
Замовл. № 496/2

Друк ВКП фірма «ВМС»
м.Львів, вул.Вузька,3
тел./факс (032) 297-05-67

Мист